

STAVEBNĚ HISTORICKÝ PRŮZKUM DOMU ČP. 22 VE ZBEČNĚ (TZV. HAMOUSŮV STATEK)

MARTIN EBEL, JIŘÍ ŠKABRADA

Obr. 1: Fotografie domu z návsi, ještě s doškovou krytinou na domě i kolně (sbírka p. Vokouna).

Zadání stavebně historického průzkumu domu čp. 22 ve Zbečně¹⁾ bylo jedním z kroků postupné obnovy a zpřístupnění této významné památky lidové architektury. Podmínky pro průzkum byly v podstatě optimální, vyklizený objekt s možností sondování, slušné, byť rozsahem ne zcela vyhovující zaměření, a v průběhu práce již známá zjištění archivní rešerše. Výsledkem je bezpochyby překvapivé poznání dlouhého a složitého vývoje dochované stavby, odlišné od dosavadních názorů, publikovaných zatím vlastně jen Václavem Menclm²⁾. Přesto zůstává hlavně při absolutním datování jednotlivých etap výstavby a přestaveb mnoho otevřeného, m.j. i vzhledem k ne vždy jednoznačné možnosti propojení poznatků ze stavby s dochovanými

písemnými zprávami. Poznání vývoje se tedy bude ještě dlouho upřesňovat, počínaje archeologickým výzkumem a konče, doufejme, v dohledné době přesným datováním dendrochronologickým, které by v případě datování této stavby mělo vyřešit téměř všechny problémy s konečnou platností.

DĚJINY OBJEKTU

Zbečno náleží k nemnoha našim lokalitám, které měly vzhledem k výhodné poloze již svůj význam v éře přemyslovských knížat. Nejstarší dějiny obce, které počínají dle kronik již legendárními přemyslovskými knížaty a pokračují již důvěryhodnějšími zprávami od 11. století, byly v literatuře dostatečně prezentovány³⁾, avšak přímou souvislost s čp. 22 nemají. Jakékoliv pokusy spojovat dějiny našeho objektu na základě písemných

1) J. Škabrada, M. Ebel, Zbečno čp. 22, okres Rakovník, stavebně historický průzkum domu a usedlosti (M. E.: dějiny objektu, J. Š.: průzkum) Praha 1993.

2) V. Mencl, Lidová architektura v Československu, Praha 1980, s. 162, 163.

3) Kočka V., Dějiny Rakovníka, Rakovník 1936, s. 273.

pramenů se stavem do 16. století lze považovat apriorně za nemožné. Lze pouze konstatovat, že Zbečno bylo postiženo v době husitských válek, konkrétně roku 1431 a že na formování obce Zbečna měl velký vliv manský systém hradu Krivoklátu⁴⁾.

Dějiny tzv. Hamousova statku známe na základě písemných pramenů od přelomu 16. a 17. století⁵⁾. Význam objektu v rámci vsi dokládají prakticky veškeré prameny, které jej zásadně uvádějí na prvním místě (soupis poddaných dle víry, berní rula, jednotlivé edice tereziánského katastru, zápisy v pozemkových knihách aj.), ačkoliv se dle výměry jednalo o druhý největší statek.

V blíže neznámé době přelomu 16. a 17. století patřilo čp. 22 ve Zbečně ohodnocené jako *grunt* Blažejí Starému, který měl celou cenu v úplnosti zaplacenou. Po jeho smrti se však poněkud pololegálně ujal gruntu jistý Deněk (či Daněk) Starých, zvaný mlynářův schovanec, kterému nebyl ani zapsán do pozemkových knih. Deněk roku 1616 zemřel a příliš velký nepořádek v pozemkové knize donutil ještě téhož roku rychtáře s konšely ze Zbečna, Račic, Bratronic a Újezda provést odhad celého gruntu. Budově bohužel nevěnovali patřičnou pozornost, dle soupisu dobytka (2 koně, 3 krávy, tele, volak, 3 svině, 10 ovcí atd.) se jednalo o průměrné hospodářství, které ocenili na 221 kop míšeňských grošů; do pozůstalosti náleželo dřevo připravené na vory za nemalou částku 73 1/2 kopy. O celý majetek projevila okamžitě zájem Deňkova vdova Dorota či Důra, dcera Šimonova, která purkrechtním způsobem začala celou částku splácet. Již o dva měsíce později však nová majitelka zjistila, že hospodaření nezvládne, a proto prodala grunt bez výše zmíněného dřeva na vory, avšak s kompletním rybářským náčiním, Duchkovi Zbečskému. Duchek záhy zemřel a jeho vdova Marjána prodala 25. února 1627 zděděný grunt za 230 kop míšeňských grošů Janu (zvanému často i Martin) Novákovi z Bratronic. Nový majitel zaplatil purkrechtní závdavek 50 kop, v letech 1629 a 1630 i první splátky a poté zcela z pozemkových knih mizí v temnotě třicetileté války⁶⁾.

Gradující důsledky třicetileté války zřejmě byly při-

činou, proč naše čp. 22 přišlo o svého hospodáře; nelze říci, zda lze hledat příčinu v náboženských důvodech či v jiných okolnostech. Jisté však je, že zatímco roku 1631 bylo ve Zbečně 24 osedlých, o šest let později již jen 7 sedláků, 8 chalupníků a 9 chalup zůstávalo pustých; tento trend se prakticky nezastavil ještě v dalším půlstoletí⁷⁾. Objekt se opětovně vyskytuje až k roku 1636, kdy jej koupil za sníženou částku 100 kop míšeňských bez závdavku a s purkrechty pouze 4 kopy Nykodém Pošta. Dle soupisu z roku 1637 byl Nykodém jedním ze šesti zbečenských sedláků, vlastnil 2 svině, 2 slepice a pěstoval trochu žita a ječmene⁸⁾. Neskutečně malé množství domácího zvířectva lze zřejmě spojit se spížívaním vojsk za třicetileté války. Nový majitel, který zde bydlel s manželkou, dcerou a čtyřmi syny, se dle splátek purkrechtů potýkal do roku 1653 s finančními obtížemi, roku 1669 celou trhovou sumu nakonec doplatil. Berní rula ocenila vlastníka na 3/8 osedlého vlastnického 7 str. polí, 5 str. luk a 15 provazců lesa⁹⁾.

Po smrti Nykodema Pošty i jeho manželky Anny se gruntu v nepříliš vysoké tržní ceně 100 kop míšeňských grošů ujal roku 1671 jeden z jeho čtyř synů - tehdy třicetiletý Ondřej Pošta. Sotvaže roku 1683 byly všechny gruntovní peníze doplacený, Ondřej Pošta zemřel a na gruntu zůstala vdova Alžbeta starající se o osm potomků. Již na počátku roku 1685 (či dříve) se ke vdově přizemil Jiřík Hrouda. Novému hospodáři rychtář s konšely prořadili grunt na 180 kop grošů, které měl splácet po 4 kopách ročně ostatním dědicům. Tereziánský katastr (1715) zařazuje Hroudovy pole (7 str., tj. asi 2 ha) jako špatná, 10 str. (necelé 3 ha) leželo ladem¹⁰⁾.

Roku 1721 se opakovala situace z doby před takřka čtyřiceti lety. Jiří Hrouda zemřel a pozůstalá vdova (snad se již nejednalo o výše jmenovanou Alžbetu) se znovu provdala za Jana Ziku. Při gruntu s odhadní cenou 180 kop grošů byli evidováni 4 koně, celkem 3 krávy, 2 ovce, 2 vozy a další drobný inventář¹¹⁾.

Na konci ledna roku 1742 byl grunt čp. 22 ve Zbečně již opětovně bez řádného hospodáře, a protože *vdova nemohla hospodařit a grunt tento* byl údajně *na stavění sešlý*, postoupila jej svému synovi z prvního manželství Janu Hroudovi. Objekt s polnostmi byl odhadnut na 210 kop míšeňských grošů, přičemž nový hospodář dostal jako přídavek 3 koně do potahu, hříbě, ovce, svinu a běžný hospodářský inventář. Vdova si pro sebe vymínila *byt v teplé světnici, komoru jednu a další zaopatření*¹²⁾.

4) K roku 1552 zachycuje popis hradu Krivoklátu 22 různých robotných manů ze Zbečna, tj. poddaných (Kočka, Dějiny..., s. 116), přičemž lze s velkou mírou pravděpodobnosti předpokládat i existenci manských (robotních) povinností udržitele našeho gruntu (jednalo se především o úklid a topení na hradě Krivokláte, pomoc při lovu a jiné drobné služby); tyto povinnosti v obecné rovině však zanikly nejpozději v průběhu třicetileté války.

5) Nejstarší dochovaná pozemková kniha pro Zbečno počíná sice rokem 1530 (SOBa Krivoklát, Velkostatek (dále Vs) Krivoklát, i.č. 1, OS Krivoklát 1), avšak v navazujícím rukopise z přelomu 16. a 17. století právě příslušné stránky chybí - byly vyřezány (SOBa Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 2, OS Krivoklát 2, fol. 501 - 525), takže nelze napojit trhy zapsané v první knize na dějiny objektu známé kontinuálně od 17. století. Nelze proto ani identifikovat náš objekt v krivoklátském urbáři z roku 1556, který uvádí 4 sedláky a 13 chalupníků (Kočka, Dějiny... s. 277).

6) SOBa Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 2013, sg. NA 2094 G., fol. 1-2.

7) SOBa Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 1735, sg. NA 581b.

8) SOBa Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 1735, sg. NA 581b.

9) SOBa Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 7, OS Krivoklát 7., fol. 2v; SÚA, Stará manipulace, sg. R 109/45, R 10, fol. 13; SÚA, Tereziánský katastr (dále TK), i.č. 2597, No 18, kt. 777.

10) SOBa Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 2013, sg. NA 2094 G., fol. 2a, 2bv; i.č. 7, OS Krivoklát 7, fol. 55; SÚA, TK, i.č. 2714, No 1, fol. 4.

11) SOBa Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 7, OS Krivoklát 7, fol. 56.

12) SOBa Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 7, OS Krivoklát 7, fol. 57.

Vysoce pozoruhodné jsou juxty vážící se ke jmenovanému trhu z roku 1742. Záznam z roku 1744: *pro vojenské příběhy soudy držané nebyly se váže ke vpádu Prusů do Čech jmenovaného roku a signalizuje opětovně těžký dopad války na hospodářství. Ještě podstatnější je záznam z roku 1746, dle kterého hospodář tímto rokem neklade (tj. neplatí), poněvadž stavěti bude. Zápis však neuvádí, zda svého slibu dostal¹³⁾.*

Ani hospodaření Jana Hroudy nebylo zcela bez problémů. Vzhledem ke svým zdravotním potížím a dluhům postoupil 8. prosince 1763 grunt svému zeti Františku Hamousovi. Dle gruntovního zápisu byl se stavěním dílem dobrým, dílem prostředním a dílem špatným a samozřejmě s příslušnými zemědělskými pozemky. Rychtář a zbečenští konšelé sice prošacovali grunt na 300 kop grošů, dluhů však bylo přespříliš, a proto byla suma zvednuta (na základě součtu dluhů) na 550 kop 26 grošů a 5 d. Největší dlužná částka činila 186 zl. 18 kr. (tj. asi 159 kop 41 gr.) - Hrouda ji dlužil vrchnosti za pivo. Nelze příliš předpokládat, že tato velmi vysoká částka vznikla na základě vlastní spotřeby bývalého majitele, ač přímé prameny o výčepu piva v čp. 22 postrádáme. Gruntovní zápis vyjmenovává zdejší inventář; za zmínku stojí zápis o stavebním dříví (*otesaného dříví 20 stěn a 4 trámy*). Pro odstupu-jícího hospodáře měl Hamous přes jejich špatné hospodaření postavit *na tak zvaným spáleníšti novou chalupu s komůrkou a s jedním chlívkem* (zřejmě čp. 3)¹⁴⁾.

K ěře Františka Hamouse máme k dispozici poměrně raritní dokument - nedatovaný list, který byl vlep-pen do gruntovní knihy a který lze ze souvislosti datovat do roku 1786:

Ves Zbečno. Já Franz Hamous skrze 23 léta (ujal se gruntu roku 1763) co jsem dluhů zaplatil a správy dal. Správu dávám urozenému panu vrchnímu co sem při mým gruntě v hotovosti dluhu vyplatil, který dle zápisu pojištěný jsou vynáší

<i>všech</i>	642 zl. 13 kr. 1 1/2 d.
<i>Naproti tomu mimo zápisu do Prahy jsem dal</i>	50 zl.
<i>Do Dobrovíze dluhu</i>	12 zl.
<i>Summa dluhů</i>	704 zl. 13 kr. 1 1/2 d.

V stavení jsem přistavěl šíři komory,

<i>dříví mě stálo</i>	20 zl.
<i>Tesaři od díla těch komor</i>	23 zl.
<i>Chlív jeden zděnej zedníkovi dáno</i>	18 zl.
<i>Dříví na ten chlív za něj</i>	6 zl.
<i>Tesaři od díla</i>	4 zl.
<i>Jeden zděnej ovčín dáno zedníkovi</i>	6 zl.
<i>Dříví na něj koupený</i>	1 zl. 30 kr.
<i>Tesaři od něj</i>	1 zl. 15 kr.
<i>3 chlívky malý vystavěný, na ty dříví, za který jsem dal</i>	5 zl.
<i>Tesaři od nich od díla</i>	2 zl.
<i>Jednu řezárnu komoru za dříví</i>	2 zl.
<i>Tesaři od díla</i>	1 zl.

V starým stavení dáno nových falcovních prken na podlahy je 60 kusu, kdes já šacuju jedno za 24 kr., tak přijde za všechny v sumě činí 24 zl.

<i>Tesaři od kladení a hoblování</i>	3 zl. 30 kr.
<i>Pec z gruntu nová zedníkovi</i>	2 zl.
<i>Za cihly do důchodu</i>	1 zl. 30 kr.
<i>Slámu na to starý stavení na krytbu 8 kop, za ní</i>	24 zl.
<i>Doškáři od díla</i>	2 zl. 40 kr.
<i>Jednu chaloupku z gruntu novou, která mě stála vystavění (čp. 3 ?)</i>	60 zl.
<i>a to ještě mimo mé práce a forování.</i>	
<i>Toho času v polích se vynasázelo všech 19 strychů.</i>	
<i>Od toho času jsem já dobyl polí svou těžkou prací ze samejch větším dílem křovin vykopal na Lubech pod 41 strych, též v Zátoru 8 strychů dobytejch polí od nich</i>	8 zl.
<i>Též při tom poli hradbu od hrazení</i>	6 zl.
<i>Summa všeho vydání</i>	966 zl. 28 kr.
<i>Též jednu zahradu, která je znova vysázená, na takovém gruntu, kterej vod jakživosti žádnéj užitek neměl nežli křoviny a pícha stran do který jsem já sadil stromovýho štípku 38 kusů, hrušek 37 kusů, švestek 600 kusů, kterou zahradu já si nejčko šacuju 300 zl.¹⁵⁾</i>	

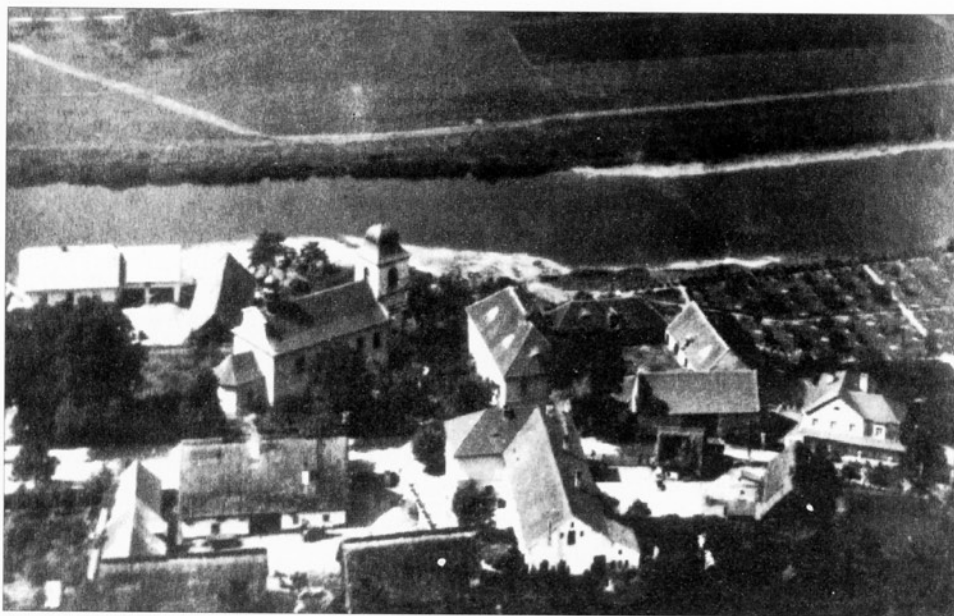
Zbývá dodat, že s obdobnými prameny se u poddanských gruntů setkáváme jen zcela výjimečně.

Další roky Hamouseva hospodaření již nejsou natolik známy. Prvního dne roku 1803 si majitel gruntu vypůjčil ze sirotčí kasy 200 zlatých, avšak dlužní zápis jako obvykle jen zcela abstraktně uvádí nutnou potřebu dlužníka bez specifikace jeho záměru. 6. října 1819 uzavřel František Hamous svoji poslední vůli, z které však vyplývá, že zde již od roku 1805 prakticky hospodařil Hamousův syn Dominik. V testamentu věnoval Franz abnormální pozornost svému majetku: *...já odevzdávám mocí grunt a to můjmu vlastnímu synu Dominikovi. Jak stojí a leží stavení má v dobrém stavu. Sednice dvě, komory tři, sklep jeden, chlívky čtyři, malý tři, kůlna jedna. Na stodolu dáno dříví. A to nový otesaný synovi jsem nechal... Prošacováno jak stavením a s pol-ma a luky a zahrady za hlavní sumu 1300 (zlatých).* V testamentu si Franz vymínil jako obvykle naturální zaopatření *a pro sebe a pro mojí manželku byt až do naší obou smrti a to sednici malou, kuchyni při ní, komoru jednu s novou. Půl vejstupku a sklep dohromady. 1 sejpku. 1 hůru nad maštali pro mojí píci. 1 chlív a to velký. 2 malý chlívce na drůbež. Pro případ své smrti měla manželky užívat polovinu výměnku; z obytných prostor jí měla zůstat světnička a to s bytem, 1 komoru v domě, půl vejstupku a potom sklep dohromady (s hospodářem). 1 chlív. Malý 2 (chlívky). 1 hůru*

13) SObA Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 7, OS Krivoklát 7, fol. 57.

14) SObA Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 7, OS Krivoklát 7, fol. 58.

15) SObA Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 48, OS Krivoklát 48, fol. mezi 3v a 4.

Obr. 2: Fotografie jádra obce z období mezi světovými válkami, shora ze severovýchodu. Usedlost čp. 22 je vlevo, dům je přímo pod kostelem (snímek z Farního úřadu ve Zbečně).

pro její píci¹⁶⁾.

Nejbližší hodiny však ukázaly, že byl nejvyšší čas na uzavření posledního pořízení. Franz zemřel 7. října 1819. Nový dědic - Dominik - si velmi záhy - 15. října 1819 - nechal zaknihovat celé dědictví, tj. poplatný grunt i s 18 jitry 1521³/₆ čtv. sáhy orné půdy, 16 jitry a 1386 čtv. sáhy luk, 11 jitry a 409 čtv. sáhy pastvišť a nakonec 4 jitry a 1332 čtv. sáhy lesů; do ceny byl zahrnut i drobný inventář. Na druhé straně měl Dominik poměrně velké povinnosti vůči svým spoludědicům¹⁷⁾.

Dominik Hamous došel nejvyššího důstojenství - stal se velmi záhy zbečenským rychtářem, ač dle svého vyjádření o funkci příliš nestál vzhledem k vysokému robotnímu zatížení. Zemřel 9. října 1846. Roku 1860 se grunt dostal vzhledem k nesplaceným dluhům do dražby, kde čp. 22 (s připojeným čp. 3) koupili Jan a Marie Kučerovi¹⁸⁾.

Znamé stavební adaptace v průběhu 20. století měly již jen zcela utilitární charakter. Roku 1938 byly přestavěny stáje, v roce 1972 byla upravena kuchyně¹⁹⁾.

POPIS

SITUACE USEDLOSTI

Usedlost s popisným číslem 22 leží ve střední části obce při návsi, a to v její severní části proti kostelu. Vzhledem k dlouhé tradici místa, v němž existoval raně

středověký knížecí dvorec a bezpochyby i románský kostel, který asi nebyl příliš vzdálen od místa kostela dnešního, je to situace pozoruhodná. Čp. 22 je poslední, resp. ve směru od kostela první v řadě usedlostí, které pokračovaly jihovýchodním směrem podél hlavní fronty návsi na poměrně úzkém zbytku levobřežní terasy Berounky pod vysokým zalesněným svahem Krížovské hory.

Dvůr usedlosti má téměř pravoúhlý, zhruba čtvercový tvar. Dům leží při jeho JZ straně, podélně při návsi. Při obou jeho koncích jsou z návsi vjezdy, větší fungující při zadním SZ štítovém průčelí a nefungující při J nároží světnice.

Proti JV obytnému štítovému průčelí domu je v koutě parcely kolna. Vedle ní navazuje objekt přízemního zděného chléva. Další hospodářské budovy stojí, resp. stály rovnoběžně s domem podél SV strany dvora, oproti domu už v poněkud vyvýšené poloze. Dochována je velká zděná budova chlévů s podkrovní sýpkou proti domu, a v severním koutu dvora už jen zbytky piliřové stodoly. Za chlévy je pultový přístřešek a nevelká manipulační plocha, za kterou už se amfiteátrovým způsobem zvedá prudký svah. V něm je hranice pozemku dvora, za kterou stoupá cesta k chalupám, vysazeným za usedlostí ve svahu pod lesem.

DŮM - PRŮČELÍ

Přízemní, převážně roubený dům se sedlovou střechou, usazenou nesymetricky tak, že chrání zápraží zcela netypicky nikoli na dvorové, nýbrž na návěsní straně. Podélná jihozápadní stěna se vstupem proti kostelu je celá roubená, členěná prostupy příčných stěn na 3, resp. 4 díly. Vlevo se projevuje zadní díl komoro-

Obr. 3: Celkový pohled na dům od jihu, z návsi (stav 1975).

16) SObA Krivoklát, Ústřední správa Krivoklát, sg. A VII/72, kt. 1321.

17) SObA Krivoklát, Vs Krivoklát, OS Krivoklát 48., fol. 4.

18) SOKA Rakovník, Ob. úřad Zbečno, kt. 1; SObA Krivoklát, Vs Krivoklát, i.č. 48, OS Krivoklát 48., fol. 4; i.č. 49, Vs Krivoklát, OS Krivoklát 49., fol. 92v.

19) Obecní úřad ve Zbečně, kroniky, stavební spisy čp. 22.

vý, dělený ještě vertikálně čely stropních trámů, oddělujících spodní a horní komoru zhruba ve třetině výšky stěny. Nároží je vázané na rybinu, spodní trám, zčásti pohlcený vyvýšeným betonovým chodníčkem na zápraží, je z listnatého dřeva. V poslední spáře pod stropem spodní komory zhruba uprostřed její délky je čtvercový větrací otvor s dovnitř rozevřenými špaletami. Další podobný otvor je v pravém dílu stěny horní komory, zhruba uprostřed její části, vymezené čely trámů později odstraněné příčné stěny. Uprostřed větší zbývající levé části je okno s masivní trámovou zárubní s profilovanou parapetní a horní římsou, s okenicí, která má svlaky a dlouhé kované závěsy na vnější straně. Trámy v roubení jsou hladce ztesané, zjevně odlišné jsou mladší horní trámy ve stěně spolu se stropnicemi. Vysunutý konec stropních a vazných trámů mají obvyklé tesařské okosení, zbohacené před koncem vlnkovým zalomením; v okoseném úseku se ke konci směrem vzhůru zužují.

Ve střední části průčelí v rozsahu vstupní síně probíhá souvisle jenom mladší horní trám, do kterého jsou uloženy stropnice. Jinak jsou trámy nastavené tak, že zčásti navazují spáry - trámy přicházející od komory vlevo jsou tenčí, je jich nad vstupním portálem o jeden více než vpravo. Linie styku je nepravidelně zazubená, postupuje vpravo dolů k levému hornímu rohu vstupního portálu. Ten má masivní trámovou zárubeň s neprobíhajícím překladem s profilovanou římsou. Dveře jsou jednokřídlové svlakové ze tří širokých prken, na lícové straně zdobené rytým motivem dvou obdélných polí se čtvrtkruhově vybranými rohy.

Mezi portálem a komorou vlevo jsou tři trámy dále přes komoru neprobíhající, tedy vložené - dva nad úrovní překladu a jeden o něco (ob jeden průběžný trám) níže. Do spodního vloženého trámu zasahuje prostup příčného trámu, nesoucího v síni pavlač, v průběžném trámu nad ním je nevelký výřez, který funguje jako přisvětlení podlahy pavlače. V tomto trámu blíže k portálu je ještě šikmo vzhůru vedený vrtaný otvor nejasného účelu. Zhruba uprostřed distance mezi vstupním portálem a komorou je větrací otvor téže úpravy, jako do spodní komory.

Roubení světnice v pravé části návesního průčelí má také odlišné stáří horních stěnových a stropních trámů oproti starším trámům stěny. Spodní trám je opět z tvrdého dřeva, spolu se spodním trámem čelní stěny tvoří ztužující věnec s vysunutým zhlavím, shora oble ukončeným a okoseným. Uprostřed stěny je dvojokno v trámové zárubni s profilovanou římsou (odspodu výžlabek - odsazení - obloun, jako všechny římsy na stavbě). Okna jsou dvojí, ven a dovnitř otevíravá, dvoukřídlová, šestitabulková. Zajímavý je stěnový trám v úrovni překladu okna, resp. jeho levý konec nad vstupním portálem - je to silnější jednostranně rozšířená spodní část kmene, která jistě nepokračovala dál. Byla sem tedy přiložena, když se tato část stěny vyskládávala bezpochyby v souvislosti s relativně dodatečnou

výstavbou světnice a zřejmě také portálu, který na úkor soudržnosti stavby postrádá svou vazebnou funkci v prahu i překladu.

Jihovýchodní roubená čelní stěna obytného dílu domu se skládá ze dvou částí. Starší hlavní trakt při návsi má na ztesaném roubení při rybinovém nároží nepatrné stopy svislých rozhraní, snad stopy po přesněji pilou seřezávaných koncích (kvůli vazbám) a nebo možná stopy po dodatečném ztesání trámů předtím nehraněných, oblých (viz obr. 13). Uprostřed stěny je trámová zárubeň bývalého dvojokna, zúženého dodatečně na jedno okno téhož typu, jako ve stěně do návsi. Krajní úseky mezi dnešním oknem a starší zárubní jsou vyzděné, právě tak, jako parapet, až k úrovni spodního tvrdého trámu, spočívajícího na podezdívce z lomového zdiva. Vazba roubení je na rybinu, některá zhlaví mírně a nepravidelně vystupují. Spodní podélný trám vpravo, tvořící součást ztužujícího věnce, opět vystupuje. Vystupují i dva horní trámy podélné, protože nesou mohutnější vazný trám, na kterém je usazen svisle bedněný štít.

Druhý užší trakt směrem do dvora je přisazen dodatečně, na sloupek, a to v souvislosti s osazením mladších horních trámů stěn a stropních, resp. vazných trámů s krovem; horní trám pod vazným trámem probíhá přes oba trakty. Srub přístavby je hladký, volně nároží má vazbu na rybinu a nahoře i dole vystupující zhlaví věncových trámů. Uprostřed stěny je novodobé okno, dvojité, ven a dovnitř otevíravé, dvoukřídlové, s navazující částečnou vyzdívkou parapetu.

Severovýchodní podélné průčelí, směřující do dvora, má v levé části roubenou stěnu, pokračující od východního rybinového nároží. Srub je opět hladký, vlevo dole s vystupujícím koncem věncového trámu. Směrem vpravo terén stoupá a spodní trámy jsou tu nahrazeny tvárniceovou vyzdívkou, která dosahuje až k parapetu okna. To má stejný charakter jako právě zmíněné okno v sousední stěně. Pravý konec stěny, někdejší nároží u bývalé „kapsy“ za síní, má u spodního příčného trámu místo rybinu zalamovaný tzv. zámek. V horní části stěny je řada devíti otvorů, vyřezaných v nové době pro vložení sníženého stropu, který byl nedávno opět odstraněn.

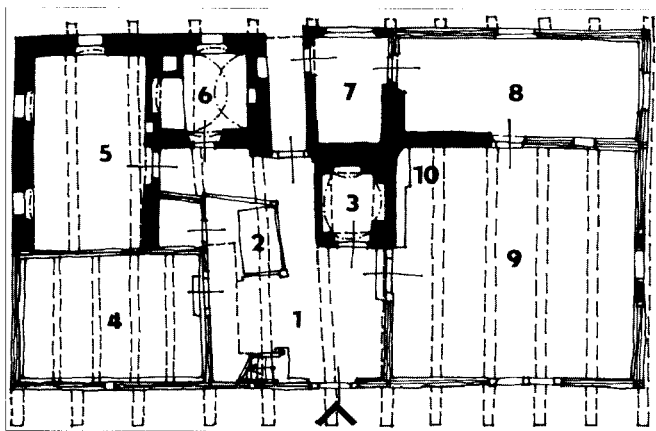
Ve střední části dvorového průčelí je neomítnuté tvárniceové vyzdění novodobě vestavěné kuchyně s trojdílným oknem a vedle chodbovité zbytek prostoru bývalé větší „kapsy“. Navazuje hladké omítané zdivo s okny kuchyně a výměnkářské světnice. Okna jsou dvojí, ven a dovnitř otevíravá, dvoukřídlová a šestitabulková, s vnějšími okny v lici zdiva, bez šambrán.

Týž charakter má i navazující stěna výměnkářské světnice na severozápadním průčelí, kde jsou dvě další stejná okna. Nad stěnou je vazný trám poněkud přesahující a v podstatě rozpadlý se zbytkem šikmého krycího prkna. Druhá polovina SZ stěny je roubená. Trámy jsou hraněné, viditelná vazba vlevo není rybinová. Roubená stěna tudíž zřejmě původně pokračovala do

místa dnešní výměnkářské světnice, jak dosvědčuje zbytek konce jednoho trámu ve vazbě. Ve spodní části vazby je výrazná stopa po odřezávání přečnickujícího konce jednoho trámu pilou. Zhruba uprostřed horní části stěny je okno s trámovou zárubní s odsekanou a uhnílou profilací říms, zabezpečené jednou střední vertikální odsekávanou mříží. Na západní části stěny u přiléhajícího pilíře vjezdu je svislé bednění se zbytky rákosu a omítky. Stít nad stěnou je svisle bedněný, dole uprostřed s otvorem podávacích dveří a nahoře se symetrickou dvojicí kvadrilobových větracích průduchů.

Sedlová střecha je hladká, krytá šedými diagonálně kladenými eternitovými šablonami. Na straně do dvora vystupují ze střechy dvě kvádřová tělesa komínů - jeden uprostřed u hřebene a druhý níž, nad kuchyní výměnkářské světnice.

DŮM - DISPOZICE A VNITŘKY

Obr. 4: Orientační půdorys přízemí domu.

1 - vstupní síň; 2 - sestup do sklepa; 3 - kuchyně; 4 - spodní komora (pod ní sklep a nad ní sýpková komora); 5 - výměnkářská světnice; 6 - kuchyně výměnku; 7 - novodobá kuchyně, vestavěná do bývalé „kapsy“ u vstupu do dvora; 8 - světnička vedle světnice; 9 - světnice; 10 - místo archeologického výzkumu.

Princip dispozice domu je v zásadě trojdílný a dvoutraktový, přičemž hlavní trakt je netypicky přivrácen k návsi. Portálem uprostřed podélné návěsní stěny se vstupuje do vysoké vstupní síně, z níž jsou přístupné ostatní prostory v domě. Vpravo je velká světnice a vedle ní (směrem do dvora) menší světnička, vlevo bývalý díl komorový. Z něj zbývá patrová a ještě podsklepená sestava komor při návsi. Všechny dosud zmíněné části domu jsou dřevěné, roubené. Za komorami směrem do dvora je zděná výměnkářská světnice se samostatnou kuchyní. Levou část síně vyplňuje složitý nástupový aparát do všech těchto prostor: schody na pavlač před horní komorou, poklop nad schody do sklepa a rampa podél dveří kuchyně ke vstupu do výměnkářské světnice. Ve východním koutu síně je mohutný zděný blok kuchyně, na němž je usazen komín. Za síní a kuchyní byla prostorná „kapsa“ se vstupem na dvůr, peci vysunutou z kuchyně a výstupem na půdu; do její větší části je dnes vestavěna novodobá zděná kuchy-

Obr. 5: Pohled od kuchyně do síně, na pavlačku patrového bloku komor. Vlevo vstupní dveře z návsi, upravo rampa k výměnkářské světnici.

ně. Do krovu se vystupuje žebříkem z pavlače před horní komorou.

SÍŇ

Vysoký prostor vstupní síně má zhruba obdélný půdorys, do jehož V koutu je vsunutý blok kuchyně. Stěny v části prostoru přilehlé k návsi jsou roubené. Strop tvoří dva mohutné okosené trámy se záklopem ze štípaných půlpoválek, zčásti omazaným.

Na vstupní stěně je dobře patrná skladba trámů, zmiňovaná již při pohledu zvenčí. Mezi pravou zárubní vstupu a patou schodů na pavlačku je ke stěně přichycen kolík, který jistě sloužil (podobně jako dnes) k zaklesnutí závory. Od levé zárubně vstupu ke světnici je na stěně vrstva hliněné omazávky, která pokračuje po celé sousední stěně, za níž je světnice. Tady jsou spodní trámy nahrazeny vyzdívkou z lomového kamene. Nad ní, v místech slabší nebo opadané omazávky je patrná oblast netesaných trámů. Výše jsou trámy ztesané, a to dodatečně (tmavé oblíny, čisté ztesání), před zatlučením tvrdých kolíků a nanesením hliněné mazaniny. Horní trámy a mohutné stropnice jsou součástí této mladší úpravy - jsou hraněné a omazané od počátku, tedy nikoli dodatečně. Vstup do světnice má trámovou zárubeň, překrytou deštěním z mladší úpravy pro dvoukřídlové dveře. Na straně k návsi má zárubeň drážku, na straně ke kuchyni nikoliv.

Protější stranu síně zaplňuje složitý komunikační systém nástupů do jednotlivých prostor v komorovém dílu domu. Dominuje pavlač, na níž se vystupuje dřevěnými schody podél návěsní stěny. První stupeň je z trámu, podél schodů i pavlače je bedněné zábradlí, upnuté do hraněných sloupků s odsazenými oblými hlavicemi (u paty schodů kulová, v ohybu zploštělá). Konec pavlače je zjevně odříznutý, pavlač bezpochyby pokračovala dál.

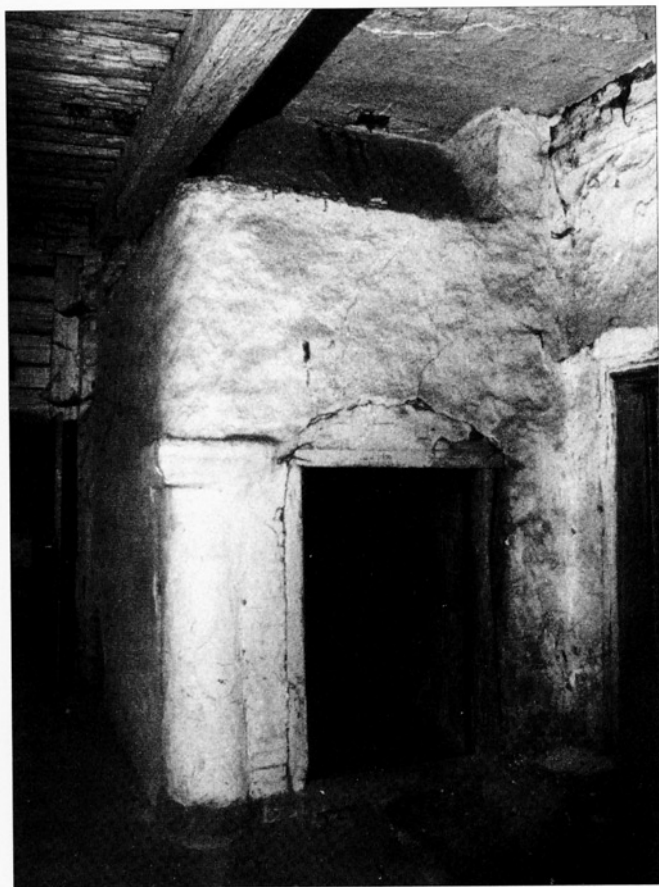
Roubení vstupní stěny komor končí spolu s pavlačí, přičemž nároží má přinejmenším u horní komory provizorní charakter. Ve stěně jsou dva portály, do spodní a horní komory. Oba mají na vstupní straně ze síně

nevýrazně profilovanou římsu s obvyklou sestavou výžlabku a oblounu. Ke spodnímu portálu se mírně sestupuje a je před ním pro usnadnění přístupu vyříznut trám pavlače, který je tu také podepřen kulem. Vlevo od horního portálu je při podlaze pavlače na stěnovém trámu výřez, který může signalizovat jeho druhotné použití. Za portálem na pavlači jsou usazeny žebříkové schody na půdu, směřující do improvizovaného výřezu v povalech.

Kout mezi patrovým blokem komor a ustupující zděnou stěnou výměnkářské světnice vyplňuje nevelký prostor, který měl dole charakter podružné odkládací komůrky a nahoře byl zcela nepřístupný, zabedněný. Na stěně ke komorám je v něm patrné, že stropní trámy nad přízemní komorou tu dříve dále pokračovaly - po odříznutí zbyl na bílém stěnovém trámu obrys jeho širšího pokračování, zaklesnutého přes stěnový trám.

Z roubené dvorové stěny síně zbyl jenom krátký úsek s novodobými dveřmi mezi oběma zděnými kuchyněmi. Na straně hlavní kuchyně jsou hladké, ztesané trámy začepovány do vysokého sloupku. Zvenčí je patrný na druhé straně dveří druhý sloupek, který vymezoval zárubeň dveří, nižší než dveře dnešní.

KUCHYNĚ

Obr. 6: Celkový pohled na kuchyň, vestavěnou do koutu síně. V nároží je původně volný kamenný sloup, nad kuchyní je spodní část komína. Vlevo jsou dveře průchodu na dvůr, vpravo vstup do světnice.

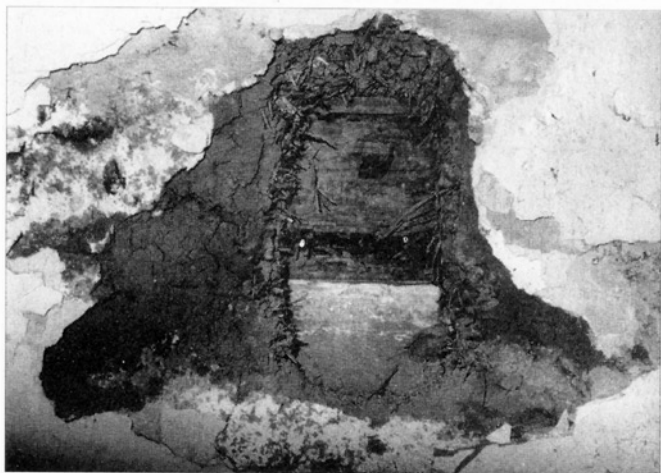
Obr. 7: Stěna kuchyně s dochovanými obslužnými a dymnými otvory někdejší pece.

Blok zděné kuchyně v koutu síně tvoří vlastně podepření komína, otevřené původně do síně dvěma segmentovými arkádami, svedenými do volného tesaňého sloupu. Sloup je mírně kónický, s hrubou oblou patkou a prostou, dvojnásobně odstupněnou hlavici s oblounem. Ta reaguje na své rohové umístění tím, že směrem k patkám oblouků profilaci nemá. Oblouky byly dodatečně zazděné, přičemž na straně proti vstupu do síně byl vložen vstup s jednoduchou trámovou zárubní. Horní část bloku kuchyně se mírně zužuje až k vodorovnému ústupku pod stropem, kde je pak nasazena výrazněji kónická pata komína. Na situaci bloku kuchyně zjevně reaguje příslušný stropní trám výběhem svého okosení, situovaným na straně přivrácené ke kuchyni podstatně dále od stěny.

Vnitřní prostor kuchyně má na všech čtyřech stranách segmentové niky. Dvě jsou tvořeny zmíněnými zazdívkami pod arkádami, další zprostředkovaly přístup k otopným zařízením, která se odtud obsluhovala a byla situována v sousedních prostorech. Proti vstupu jsou otvory pece, vysunuté kdysi za stěnu ke dvůru: obvyklé cihlové střechovité ústí, doplněné ještě menším otvorem vpravo, a nad tím tři drobné otvory vyústění kouřovodů, které se vracely nad klenbou pece. Na straně ke světnici je obslužný otvor kamen s jedním drobným kouřovodem (?) a větším otvorem až nad nikou. V koutě vlevo je vyústění kouřovodu někdejších kamen ze svět-

Obr. 8: Prostor světnice, pohled od vstupu.

Obr. 9: Sonda v hliněné omazávce na stěně světnice s fragmenty starší úpravy povrchu. Zčernalý, původně oblý trám s bílenou spárou je dodatečně ztesaný se zatlučeným kolíkem pro přichycení hliněné omazávky.

Obr. 10: Rytá „kružítková růžice“ na spodní straně stropního trámu ve světnici.

ničky. Nad nikou vpravo v koutě u vstupních dveří je větší vyústění kouřovodu někdejšího nástěnného krbu ve světnici, přeložené plochým kamenem.

SVĚTNICE

Rozlehlý a vysoký prostor světnice je až na úseky zděných stěn v severním koutu roubený a omazaný, se stropem s čtyřmi mohutnými trámy. Ty mají na spodních hranách místo obvyklého okosení žlábků odsazené oblouny, které zabíhají až do stěn. Uprostřed spodní plochy každého trámu je vyrytá kružítková šesťlístková růžice.

Podlaha světnice je oproti síni zvýšená, v pásu u vstupu vydlážděná keramickými dlaždicemi 30 x 30 cm, které se až v bývalém topeništovém koutu mění na dlažbu z obyčejných stěnových cihel a dvoubarevných skládaných dlaždiček, které tu zřejmě byly v souvislosti s umístěním sporáku. Zbývající větší část podlahy je z širokých fošen, kladených ve směru hřebene střechy.

Stěna se vstupními dveřmi je až ke zděnému koutu bývalého topeniště roubená, s hliněnou omazávkou, přichycenou na kolíčky. V sondách nebyl nalezen žádný otvor nade dveřmi (byl by tu jako jeden z možných dokladů dymného provozu). Stav trámů stěn v sondách se jeví obdobný, jako v celé světnici: zčernalé kuláče stěn byly dodatečně ztesány před nanesením omazávky, přičemž horní trámy stěn a strop souvisí až s tímto dodatečným zásahem. V sondách je patrná i původní úprava spár mezi netesanými trámy - byly hladce vymazané, bílené. V sondě u levého horního rohu dveří je patrné, že bílené spáry dosahovaly až k zárubni. Ta byla při mladší úpravě pro stávající dvoukřídlové dveře proříznuta směrem vzhůru, ale horní část překladu s římsou zůstala zachována.

Velmi zajímavá je situace v sondě na pravé straně dveří, na styku se zděným blokem kuchyně. Mezera mezi zárubní (která tu nemá drážku) a zdívkou je vyplněna cihlami nastojato, spojenými hrubou šedou vápennou maltou, zatímco zdívka kuchyně, sondované na téměř místě z druhé strany, tj. ze síně, má maltu hliněnou. Ve zmíněné protější sondě ze síně jsou cihly nastojato přiloženy přímo k hliněné maltě zdíva, ze strany světnice jsou přiloženy k povrchu s omítkou a nátěry. To pravděpodobně znamená, že zdívka kuchyně obsahuje části zdíva starší, než výstavba světnice z nehraněných kuláčů.

Stěna světnice do návsi má obdobnou charakteristiku roubení - na většině výšky jsou starší dodatečně

ztesané trámy s bílým spárováním. Sonda pod stropním trámem potvrdila odlišný, mladší původ od počátku hraněných horních trámů, sonda na záklopu u trámu jeho skladbu ze štípaných pŕlpoválků, obalených hliněnou mazaninou s vysokým podílem vazné slámy, zespodu s hladkou mazaninou, související s omazávkou stěn. V sondě vlevo u dvojokna je patrné, že spárování roubené stěny dosahovalo až k zárubni, trám je zasunutý do její drážky. Na pravé straně byl sondou zachycen trám bez čepu, jenom k zárubni přiložený. Stěna je pod tlakem stropu a krovu značně zborcená, byla vyspravovaná a dorovnávaná omazávkami již dříve.

Štítová stěna světnice má charakteristiku opět stejnou - původně zčernalé kuláče se spárováním, pak ztesané a omazané. Dvojokno má v pruhu podél pravé zárubně jinou omazávku a zřejmě tu došlo k nějaké úpravě, možná výměně části nebo celé zárubně. Na rozdíl od návesní stěny má toto dvojokno v interiéru římsy. Sonda na pravém horním rohu ukázala profilaci, do značné míry pohlcenou v hliněné omazávce, a to v její mladší fázi, zjištěné ve zmíněném pruhu u pravé zárubně. Profilace se tedy skrývala postupně při vyrovnávacích omazávkách, které zřejmě i tady souvisely s úpravami deformované stěny. V sondě u východního konce stěny je patrná skladba první hliněné omazávky: základní vrstva s vysokým podílem slámy je hrubá, s řídkým nepravidelným systémem „dubek“, které sloužily pro lepší uchycení tenké lícové vrstvy mazaniny, která už byla bez slámy.

Stěna světnice ke dvoru, resp. k přistavěné světnici, má ve své větší roubené části opět stejnou charakteristiku. Mezi V rohem a novodobé vyměněnými dveřmi se v mělké vpadlině omazávky skrývá někdejší okno. Sonda ukázala respektování jeho zárubně hliněnou omazávkou a cihlovou zadržku. Zárubeň je z hladkého dřeva s polodrážkou pro vložení okna.

V podlaze u stěny, mezi oknem a dveřmi, byly vyjmuty zbytky krajního podlahového prkna a sledován zásyp, který obsahuje hojné keramické zlomky, do hloubky cca 60 cm. Kromě horní vrstvy s mladšími relikty (peníze) obsahovala celá tloušťka zásypu zejména keramiku středověkou, s převahou datování do 14. - 15. století (sondu a dokumentaci provedl Luboš Vokoun, orientační datování nálezů Dr. Zdeněk Dragoun z Pražského ústavu památkové péče).

Zdivo od kuchyně dosahuje dole až ke dveřím do světničky, výš zubovitě ustupuje vlevo a končí zhruba v polovině výšky mezi dveřmi a stropem. Sonda v ústupku ukázala, že starší vyspávané trámy tu byly před vyzdéním kolmo uříznuty. Na horním ukončení zdiva leží vícekrát zmiňované mladší hraněné trámy, související se stropem a omazávkou stěn.

V severním koutu místnosti začíná směrem ke vstupním dveřím vystupující sokl, k němuž byly připojeny různé fáze vytápěcího zařízení světnice. Šikmá vyzdívka v koutě je sem dodatečně připojena k omítaným stěnám s nátery a souvisí bezpochyby až s napojením

mladšího vytápěcího zařízení ve světnici. V levém úseku zděné stěny kuchyně, u vstupu do světnice, se po odkryvu omítky objevily jasné, ale zazdívkou zkomolené pozůstatky nástěnného osvětlovacího krbu. Zajímavá je situace krbu až u okraje zdiva - zadržované zbytky jeho niky dosahují v podstatě až k zárubni dveří.

SVĚTNIČKA

Stěna se zaslepeným oknem ve světnici byla vnější, dvorovou stěnou světnice. Pod zabeďněním s rákosem a omítkou je zárubeň se stejnou charakteristikou, jako v interiéru, tj. s polodrážkou zřejmě pro okenici včetně tmavší plochy v místech, kde k zárubni přiléhala. V sondě vpravo od bývalého okna jsou pod omazávkou staré trámy ohořelé, a je tu rovněž ohořelá kapsa zřejmě po zabudovaném trámku, která nemá na druhé straně místnosti protějšek. Dlab byl při omazávání vyplněn hroudou mazaniny. Výše pod stropem je řada vyřezaných a vydlabaných kapes pro uložení novodobého nižšího zastropení, dnes už opět odstraněného. Sonda u stropu odhalila, že strop byl v době přístavby světničky viditelný stejně, jako vedle ve světnici. Jeho pohled je dodatečný, provedený obdobně, ale méně pečlivě jako záklop světnice: latěmi, omotanými slamenými povříslý máčenými v hliněné kaši a zarovnanými mazaninou.

Hliněná omazávka, provedená zřejmě už při stavbě, je i na ostatních roubených stěnách. Z roubení v SZ stěně zbývá jen krátký úsek s dveřmi, kde je dnes novodobá dřevěná zárubeň. Po odkryvu přilehlé omítky je patrné, že tu zůstala pravá trámová zárubeň starších nižších dveří včetně zbytku překladu s fragmentem odsekané římsy téhož profilu, jako ostatní římsy ve světnici. (viz obr. 14) Ze strany světničky je zřejmé, že vyzdívka u nových spojovacích dveří je cihlová, v sondě na styku s roubením jsou identifikovatelné stopy staršího nižšího vstupu, resp. reakce hliněné omazávky na někdejší zárubeň. Kout mezi oběma dveřmi vyplňuje omítnutá vyzdívka, navazující na zdivo kuchyně v síni.

Vnitřek novodobé kuchyně, přístavěné ke světnici do prostoru bývalé kapsy za síní, je omítnutý včetně stropu, s dlaždičkovými obklady. Dveře do průchodu ze síně na dvůr mají novodobou dřevěnou zárubeň stejného typu, jako oboje právě zmíněné dveře ve světnici.

VÝMĚNKÁŘSKÁ SVĚTNIČKA S KUCHYNÍ

Oba prostory jsou zděné, vestavěné do severního nároží domu. Přístupné jsou ze stoupající rampy s prkennou podlahou, ohrazené vůči síni dřevěným zábradlím, které začíná sloupkem s hlavicí podobného typu, jako u zábradlí pavlače. Z rampy vpravo se vstupuje dveřmi s trámkovou zárubní do kuchyně, která je klenutá valenou klenbou s vrcholnicí ve směru hřebene střechy. Menší část ve směru ke světnici je vyšší, klenutá segmentově, resp. velmi plochou plackou, bezpo-

chyby v souvislosti s uzavřením původně otevřeného ústí komína a vyzdéním jeho sopouchu od země, v seversním koutu prostoru. Vedle tohoto komína stojí zděný sporák s kachlovou troubou. Kachle jsou modře krompenaté a vytvářejí jednoduchou architekturu s vystupujícími nárožími, soklem a římsou s ustupujícím zakončením. Prostor na dřevo pod troubou je segmentově klenutý. Ve stěně proti sporáku je dole nika, segmentově klenutá nika je také za sporákem. Segmentově klenuté jsou i špaletové záklenky vstupních dveří a okna.

Vstupní dveře do výměnkářské světnice jsou v ose zmíněné rampy. Mají trámovou zárubeň s deštěním a nad špaletovou vnitřní nikou segmentový záklenek, podobně jako tři okna v místnosti. Za dveřmi směrem ke dvoru je ve stěně odkládací nika se dvěma policemi, vzniklá úpravou někdejšího nástěnného krbu (původ niky potvrzen sondou do jejího překladu, která ukázala zazděný černý sopouch). Na podlaze jsou široká prkna s dlaždicovým resp. cihlovým lemem podél stěn, v koutě přilehlém ke kuchyni je obdélník barevné dlažby pod někdejším sporákem. Strop téhož typu jako v celém domě je nesen dvěma trámy, situovanými nad prostorem nesymetricky. Okosení trámů má výběhy, které jsou umístěny v ose celkové šířky domu.

Jihozápadní stěna místnosti směrem ke komorám je roubená s hliněnou omazávkou. Sondy, vedené zhruba $3/4$ m nad podlahou ve výšce rozhraní prostorů spodní a horní komory, ukázaly konce stropních trámů. Je tady patrné (podobně jako v sousedním přístěnku), že trámy za příčkou směrem do prostoru dnešní výměnkářské světnice pokračovaly a v jednom případě jsou zřejmé stopy odřezávání stropního trámu pilou.

SPODNÍ KOMORA

Komora je roubená z trámů různé tloušťky, což je viditelné v jejím vnitřku, a zahlobená oproti síni i sousedícímu terénu. Spodní část stěn tvoří podezdívky z lomového zdiva. Okno je tu jenom jedno, ve tvaru prostého výřezu ve dvou trámech vysoko pod stropem na straně do návsi. Strop je tvořen čtyřmi hraněnými trámy, záklop je z širokých fošen. Při návesní stěně jsou opřené podstatné zbytky abnormálně dlouhého stolu s deskovými čely barokně tvarovaného obrysu; stůl je bezpochyby z velké světnice.

HORNÍ KOMORA

Poměrně nízký a tmavý prostor horní komory má na všech roubených stěnách hliněnou omazávku. Strop je nesen dvěma mohutnými hraněnými trámy ze systému, který překrývá celý dům; záklop je ze širokých fošen. Kromě vstupních dveří jsou ve stěnách komory tři otvory - ve stěně do návsi drobný špaletovaný výřez a dále dvě okna, v návesní a severozápadní stěně. Trámové zárubně oken mají i do interiéru masivní profilované horní římsy, u okna do návsi se dochoval i okení rám, vsazený do polodrážky, a dvě okenní křídla na

kovaných závěsech. Omazávka je provedena opět ve dvou vrstvách - spodní hrubší se slámou a s dűlky, horní lícová bez slámy. Omazávka se přimyká k zárubním tak, aby se profilace říms alespoň zčásti uplatňovala.

Roubená příčka, která dělila komoru na dva prostory za sebou a jejíž vazba je viditelná zvenčí na návesní stěně, je uvnitř vyříznutá; její linii lze sledovat pod omazávkou. Na protější stěně paralela této situace není - v sondě je patrná skladba stěny z trámů zřejmě různého stáří a původu, včetně zjevně druhotného užití trámu s úsekem jakési šikmo vykrojené bílené špalety. Při obou podélných stěnách komory stojí velké truhly na obilí se sloupkovou konstrukcí, s prkenými výplněmi zasouvány do drážek.

KROV

Konstrukce krovu je na celém domě téhož typu, stavěná ale ve dvou dílech rozdělených zhruba v polovině délky domu nad síní. Nosnou soustavu tvoří dvě podélné stojaté stolice, zavětřované v podélném směru pásky. Příčné ztužení tvoří vodorovné rozpěry, provázané v plných vazbách přes sloupky do krokví zhruba 30 cm pod úroveň vaznic. Na podlaze půdy je patrná skladba stropních záklopů z omazaných půlpoválků či hrubě štípaných desek. V přední části domu nad obytnými místnostmi je podlaha půdy upravena pro sýpku - na záklop stropu je položena fošnová podlaha a vzniklá plocha je ohrádkou.

V prostoru půdy se uplatňují tělesa obou komínů. Komín hlavní kuchyně má spodní část tvaru komolého jehlanu, u druhého komína se jeho spodní širší část břichovitě přimyká ke sloupku předposlední plné vazby, z níž byl zřejmě kvůli nebezpečnému sousedství s komínem odstraněn i přilehlý zavětřovací pásek.

SKLEP

Podzemní prostory pod síní a komorami jsou tři - zalomený sestup se schody a dva sklepní prostory. Celý útvar dvouramenných schodů je kryt vůči síni dřevěnou konstrukcí s fošnovým překryvem, s otáčivě zvedacím poklopem. Stupně schodů v horním rameni jsou z hraněných trámů. Trámová konstrukce nad schodištěm respektuje svými liniemi nikoli šikmé vedení dnešních schodišťových ramen, ale spíše linie průběhu roubených stěn komorové části před vestavbou výměnkářské světnice s kuchyní. Na trámu, který vymezuje horní konstrukci na straně ke dvoru, je nad ohybem podešty zesponu šikmé špaletové vykrojení. Schody ve spodním rameni, umístěné mezi stěnami z lomového kamene, jsou nahoře ještě z trámů, dole z kamene a tvárnice.

Schody ústí šikmo do čela předního sklepa pod téměř přímým cihlovým pasem. Sklep má půlkruhovou valenou klenbu z cihel, s vrcholnicí kolmou k hřebeni, a ve stěně k síni niku se segmentovým cihlovým záklenkem. Proti nice je široký vstup do zadního většího

sklepa s bočními armaturami většinou z cihel, se segmentovým cihlovým záklenkem, před nímž je v klenbě předního sklepa trojúhelníková výseč. Zadní sklep má opět téměř půlkruhovou valenou klenbu z cihel, s vrcholnicí rovnoběžnou s hřebenem, s náběhy prakticky až u podlahy. V zadní stěně sklepa je šikmo vzhůru vedený široký a mělký větrací průduch, vyložený v čelní stěně cihlami.

V některých rozích sklepních prostorů lze pozorovat náznaky nesoučasného zdění - příkládání jedné stěny ke stěně sousední. Nejvýraznější je to u SZ stěny většího sklepa, což může být dáno dodatečným klenutím do starších obvodových stěn. Patrné je to i v ohybech zdi, lemuující podestu schodiště, ale nejsou to bezpochyby spáry tak výrazné, aby znamenaly víc, než známku zdění po jednotlivých menších úsecích, což bylo nutné při složité situaci v postupně přestavovaném stojícím a fungujícím domě. Charakterem se poněkud vymyká jenom stěna, vymezující schodiště k síni, zděná na vápennou maltu, se zbytky omítek a dokonce nátěrů.

Skladba všech zdí ve sklepe, provedených z tvrdého místního kamene na hliněnou maltu, je velmi podobná. Výrazně rozdílné jsou kupodivu cihly, použité ve třech typech konstrukcí: v klenbách jsou typické „barokní“ cihly o rozměrech 23 až 24 x 15 až 16 x 5 až 6 1/2 cm, v téměř rovném klenutém pase u vstupu ze schodů do předního sklepa, kde byla ještě zřejmě dřevěná zárubeň, jsou abnormálně ploché cihly 29 1/2 až 30 x 15 až 16 x 5 1/2 až 6 a v segmentovém záklenku a bocích průchodu mezi oběma sklepy (kde byla opět dřevěná zárubeň) jsou cihly vlastně „gotické“ tloušťky 27 1/2 až 29 1/2 x 13 x 7 1/2 až 8 cm.

HOSPODÁŘSKÉ BUDOVY VE DVOŘE

Zděné chlévy s kolnou

Největší z hospodářských objektů, situovaný ve dvoře rovnoběžně s domem je přízemní s půdní nadezdívkou, se sedlovou střechou krytou taškami. Jeho větší JV část tvoří dva uzavřené prostory - chlév (jeden vstup, tři okna, rovný strop do travrzí) a menší prostor při čele stavby. Menší SZ část je otevřená, plynule navazující střechu na dřevěném roštu vazných trámů a „pozednic“ nesou vysoké režné pilíře z vápenopískových cihel. Vstup do podkroví nad chlévem je kovovým schodištěm při čelní stěně pod kolnou. Dřevěný krov má ležaté stolice, opřené do vazných trámů před nadezdívkami bočních stěn, propojené se spodními konci krokvi krátkými vodorovnými rozpěrami. Půdní nadezdívka je cihlová, zdivo přízemí z lomového kamene.

Zhruba v linii této stavby pokračují až na severní konec dvora zbytky piliřové stodoly, přičemž část piliřů byla zřejmě odstraněna kvůli možnosti průjezdu do zadní části dvora, za chlévy. Pilíře jsou z lomového zdiva, mezi krajními jsou ještě dochovány výplně z vodorovně kladených trámů, upevněných do trámových sloupků.

Chlév na JV straně dvora

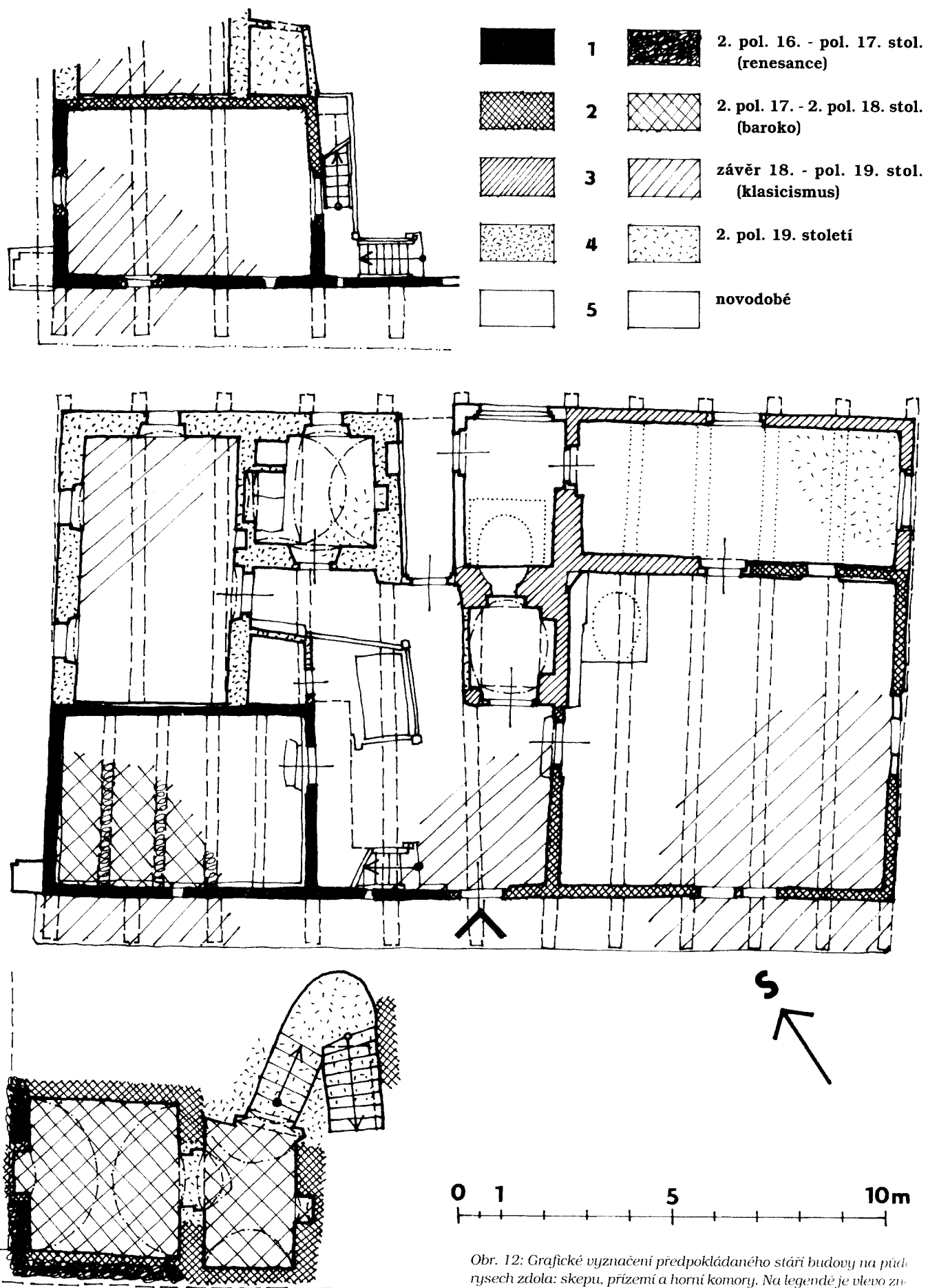
Stranu dvora mezi domem a velkým chlévem uzavírá zděná přízemní hospodářská budova se sedlovou střechou, se dvěma prostory klenutými segmentovými klenbičkami do travrzí. Vstupy jsou obdélné, okna se zasklením do kovového mřížového rastru mají segmentové záklenky. Na straně, ponořené do terasy ve svahu, je střecha přetažena nad suchý záchod. Podkroví je z této strany díky terénní situaci přístupné přímo dveřmi ve štítu. Nad vstupem blíže k domu je ve střeše sedlově zastřešený vikýř. Před stavením je opřená velká z pískovce tesaná nádrž na vodu. Na čelní stěně má v hrubém povrchu mírně zapuštěnou hladkou plochu tvaru ležatého obdélníka s oblé prohmátnutými rohy, s iniciálami W.B. a pod nimi letopočet 1868.

Kolna proti domu

Proti štítovému průčelí s obytnou částí domu uzavírá jižní kout dvora kolna, která má vnější stěny (k sousednímu čp. 21 a do návsi) kamenné a proti domu je otevřená. Dřevěná konstrukce střechy, nesená masivní trémovou konstrukcí, je podepřena dvěma sloupy, zavětrovanými vždy do „své“ přilehlé části konstrukce rovnoběžnými dvojicemi pásků v podélném i příčném směru (jeden příčný pásek chybí). Příčné vazné trámy s tradičně tvarovanými okosenými konci na stranu k domu přesahují a vytvářejí tak motiv zápraží. Sloup blíže návsi je nečleněný, druhý má dole širší, nepravidelně tvarovanou patku.

Obr. 11: Dřevěné sloupy s dvojicí pásků - zbytek historické konstrukce kolny před štítem domu ve dvoře.

Obr. 12: Grafické vyznačení předpokládaného stáří budovy na půdorysech zdola: skepu, přízemí a horní komory. Na legendě je vlevo znáznačení svislých, vpravo vodorovných konstrukcí.

DATOVÁNÍ

Absolutní datování objektu je, jak ještě uvidíme, zejména při konfrontaci s historickými písemnými zprávami, poměrně obtížné. Vyjdeme tedy z datování relativního, tedy zjevných (archeologicky řečeno stratigrafických) následností, jak se jeví na stavbě.

Asi nejvýraznějším dokladem následných stavebních etap na objektu je přestavba světnice - dodatečné ztesání jejích obličných trámů přinejmenším v interiéru a následné omazání, bezpochyby spojené s překrytím celé stavby soustavou mohutných stropních trámů. S touto akcí jistě souvisí přístavba roubené světničky vedle světnice a velmi pravděpodobně i přestavba kuchyně s komínem do dnes dochované podoby. Mladší než tato velká přestavba se jeví výstavba výměnkářské světnice s vlastní kuchyní zejména pro detail okosení a vůbec umístění velkých stropnic, které zjevně „nepočítaly“ s tím, že a jak se posléze ocitnou v prostoru výměnkářské světnice.

Naopak starší než světnice se jeví útvar patrového bloku komor resp. jeho dochované části. Svědčí pro to neorganická návaznost roubení obou částí v návesní stěně a také vzájemné výškové uspořádání.

Pro datování zmíněné velké přestavby domu (přístavba světničky, stropy, krov a kuchyně) se jeví velmi lákavý údaj mírně vychloubačného textu hospodáře Františka Hamouse z roku 1786 o tom, že v průběhu minulých 23 let m. j. v stavení... *přistavěl šíři komory* a dále kolik zaplatil *tesaři od díla těch komor*. Znamenalo by to, že se uvedená velká přestavba udála někdy v šedesátých až počátku osmdesátých let 18. století. Problém je v tom, že je to datování příliš časně oproti těm několika málo přesněji absolutně datovatelným znakům, které tato stavební akce obsahuje. Míněn je jediný detail kamenický, tedy tesaný sloup kuchyně, a dva charakteristické znaky stropní soustavy - zužování konců stropnic nad zápražím a způsob provedení záklopu v obytných místnostech. Jsem přesvědčen, že ve 2. polovině 18. století by se záklop prováděl spíše ještě jako fošnový. Se zeslabováním vysunutých konců trámů jsme se při průzkumech setkali (např. na Příbramsku) zpravidla až v závěru období výstavby dřevěných staveb, na počátku 19. století. Strohá podoba zpracování kamenného sloupu by pak sama o sobě svědčila době ještě mladší, třeba až polovině 19. století (problém je tady nedostatek srovnávacího materiálu, protože sloup a hlavně jeho stupňovitá hlavice se vymykají běžnějším toskánským tvarům klasicistních sloupů a hlavic). Domnívám se proto, že uvedená velká přestavba domu spadá spíše až do závěrečného období hospodaření Františka Hamouse (zemřel 81 letý v roce 1819), kdy prakticky usedlost vedl jeho syn Dominik, jako hospodář snad ještě schopnější. V okamžiku smrti Františka Hamouse mají totiž základní prostory domu přesně stejný výčet, jaký lze předpokládat před zřízením zděné výměnkářské světnice s ku-

chyní, která nahradila část komorového traktu: *Světnice dvě, komory tři, sklep jeden...* Problémy jsou ale s interpretací dále uvedené dohody o výměnku, podle níž měl mít odstupující hospodář k dispozici ... *sednici malou, kuchyni při ní, komoru jednu s novou. Půl vejstupku a sklep dohromady....* Kuchyně při malé světnici by odpovídala spíše situaci zděného výměnku, zejména když *vejstupek* lze vztáhnout na světničku vedle světnice, při které navíc zvláštní kuchyně zřejmě nebyla.

Datování velké přestavby domu se tedy pohybuje v rozmezí dvou krajních možností: „dřevěná“ přestavba už někdy kolem roku 1770 a zděný výměnek s kuchyní ještě před rokem 1819, nebo až o cca 40 let později - přestavba domu na začátku či v 1. polovině 19. století a zděný výměnek ještě o něco později, kolem poloviny nebo až těsně po polovině 19. století. Navzdory napohled lákavému svědectví písemných zpráv se přikláním spíše k opatrnější druhé variantě; podle ní je rovněž provedeno vyznačení předpokládaného vývoje na půdorysech.

Nejzapeklitější je vývojové vysvětlení vzájemné vazby domu a zbytku komorového bloku resp. interpretace jeho dřívější kompletní dřevěné podoby. Podle roubené vazby na návesní stěně je zřejmé, že v patře byly dvě komory za sebou resp. jedna komora více nebo méně rozdělená vnitřní příčkou zhruba ve třetině své délky. Tato příčka byla později vyřiznuta, snad nebo zřejmě v souvislosti s úpravou (výměnou či posunutím resp. obojím) protější stěny, v níž odpovídající roubená vazba dnes není. Že se tak stalo dříve, než při vestavbě zděné výměnkářské světnice, mohou svědčit stopy někdejšího pokračování stropních trámů spodního komorového podlaží za tuto mladší roubenou stěnu. Můžeme si tedy představit starší situaci komor v přízemí jako dvě komory vedle sebe, což je situace v našich větších a starších domech komorového typu nejobvyklejší. Mám za to, že tuto předpokládanou přestavbu komorového traktu lze nejspíše vztáhnout ke zmíněné rekapitulaci počínů F. Hamouse ve 2. polovině 18. století.

V datování stáří světnice resp. většiny výšek jejích stěn nám žádný písemný pramen nepomůže. Opřít se můžeme o dva znaky - původní charakter srubu a absence doprovodných stavebních znaků dynného provozu. Oblost trámů v interiéru je ve středních Čechách, pokud je mi známo, unikátní a lze ji zřejmě bez rozpaků řadit mezi znaky výraznějšího stáří. Naproti tomu absence archaismů, spjatých s dynným provozem (horní otvory, stopy příčných bidel) svědčí pro stavbu až po třicetileté válce. Znamená to, že stáří světnice (s jiným stropem, snad ještě povalovým či trámovým s fošnovým překládaným záklopem) lze klást do 2. poloviny 17. až počátku nebo maximálně 1. poloviny 18. století.

Pro odhad datování zbytku starší výstavby komorového bloku je oporou jenom náznak většího stáří oproti roubení světnice, jak se jeví na podélné návesní stě-

ně. Délku této časové mezery můžeme jenom odhadovat od krátké, více méně technologické přestávky třeba přes zimní období, až k delšímu úseku, pro který by se zdál svědčit třeba odlišný charakter dřeva, míra jeho narušení (ta ovšem závisí i na jeho kvalitě a odlišných podmínkách provozu v jednotlivých částech domu). Hypoteticky tedy můžeme pokládat starší část komorového traktu (tedy dvě vnější stěny až ke vstupu do domu a příčnou stěnu až k portálu) za fragment ještě předbělohorské výstavby domu, třeba z doby hospodaření nejstaršího známého držitele Blažeje Starého, o němž víme, že byl tesař. Takto je stáří vyznačeno v půdorysech SHP. Opatrnější by bylo uvažovat o stáří této etapy až po třicetileté válce a předpokládat tedy (s následující přestavbou světnice) dvě barokní stavební fáze.

Kromě dobře doložených novodobých zásahů (nová kuchyně za starou kuchyní včetně zboření pece, redukce dvojokna v čele světnice) už zbývá jenom problém stáří sklepa. Jeho dnešní nástupový aparát bezpochyby souvisí až s vestavbou zděného výměnku. Je-li totiž správná interpretace segmentové a šikmo vybraného trámu nad ohybem podesty jako stopy po někdejším vstupu, musel to být vstup ze dvora mimo tehdy ještě užší dům, vstup v místech dnešní kuchyně výměnku. Situace sklepu odpovídá situaci zbytku komorového dílu, paradoxně situaci bývalého členění horní, nikoli dolní komory. Sklep bohužel neobsahuje žádné architektonické články ke své původní výstavbě. Charakter cihlových kleneb a zejména plochých segmentových záklenků u průchodů a u niky svědčí nepříliš velkému stáří, třeba až z pokročilejšího 19. století v souvislosti s vestavbou výměnku. Relativně tradiční profil valených kleneb a trojúhelná výseč přitom mohou ukazovat na výstavbu starší. Předpokládáme proto stáří obou sklepů barokní, u většího sklepa s možným využitím staršího zdiva. Dnešní sestup byl proveden bezpochyby až v souvislosti s vestavbou zděného výměnku, a možná přitom (snad z druhotně použitých starých cihel ?) upraven i relativně široký průchod mezi oběma sklepy.

Z uvedeného výkladu je zřejmé, do jaké míry je odhad stáří jednotlivých částí stavby hypotetický. K upřesnění mohou přispět další poznatky, učiněné v průběhu obnovovacích prací a zejména využití dendrochronologie, pro kterou je takovýto objekt s množstvím konstrukčního dřeva o velkých profilech vlastně ideální. Pomohlo by zřejmě i pouhé relativní srovnání a návaznost letokruhových křivek jednotlivých částí stavby. Pokud se to v budoucnu podaří, bude srovnání s výše

uvedeným datováním podle stavebních znaků a písemných historických zpráv velmi zajímavé.

Mimo dům, tedy mezi hospodářskými stavbami, je nejstarší stavbou kolna proti obytnému čelu domu, resp. její dřevěné části, se specifickou sloupovou konstrukcí s dvojitými pásky. Obě části jsou v detailech odlišné a mohly vzniknout dodatečným přisazením. Vznikly bezpochyby v 18. století, možná i v jeho první polovině.

Obvodové zdi kolny i dalších hospodářských staveb, navazujících chlévů i větších chlévů proti domu, jsou z kamenného lomového zdiva. Na mapě stabilního katastru z roku 1840 jsou už značeny červeně (kolna žlutě). Byly tedy pravděpodobně už zděné, což je ve shodě s údaji listiny z roku 1786. Obě stavby byly přestavěny v první polovině 20. století se zachováním staršího kamenného zdiva, což je u větších chlévů potvrzeno i dochovaným projektem z roku 1938 a souvisejícími protokoly ve spisech Obecního úřadu ve Zbečně. Projekt neobsahuje stávající pilířovou přístavbu, která prodloužila stavbu k SZ - ta byla tedy provedena o něco později.

Zbytky pilířové stodoly svědčí o její výstavbě někdy počátkem 19. století; stavba je zachycena mapou stabilního katastru a značena žlutě. Koryto s iniciálami a letopočtem 1868 zřejmě nepochází z usedlosti, protože iniciály neodpovídají majitelům usedlosti v té době.

Dům čp. 22 ve Zbečně patří k nepříliš početné skupině našich vesnických domů, které zachovávají starobylé, svým původem středověké schema své prostorové skladby. Význam této charakteristiky nesnižuje ani skutečnost, že nově rozpoznaná velká přestavba, která teprve ukončila vývoj domu v jeho dodnes dochované hmotě, je nejdříve ze druhé poloviny 18. století. Naopak - průzkumem rozpoznáný dlouhý a složitý stavební vývoj je dalším dokladem dosud málo známé skutečnosti, že vesnické domy, zejména v bohatších usedlostech, si složitostí svých stavebních dějin často nezdaly s domy městskými.

Význam zbečenského domu je ještě umocněn tím, že převaha jeho dochovaných konstrukcí je dřevěná, hlavně roubená, doplněná hliněnými omazávkami. Touto charakteristikou se dům ocitá v už jenom velmi úzké skupině, přičemž ve středních Čechách už je svého druhu v podstatě poslední. Jeho hodnota je tedy zcela mimořádná, vyžadující odpovídající ohleduplnost při nastávajících obnovovacích pracích.

Obr. 13: Jižní roubené nároží světnice s rybinovou vazbou a stopami možného dodatečného odtesání oblin trámů.

Obr. 14: Vstup ze světničky do novodobé kuchyně s fragmentem odsekané profilované římsy staršího nižšího portálu.

Obr. 15: Čelní stěna obytné části domu - vlevo světnice, vpravo - světnička, připojená dodatečně (na sloupek) k roubenému nároží světnice.

ZUSAMMENFASSUNG

Zbečno ist ein kleines Dorf am südwestlichen Rand von Mittelböhmen mit einer bedeutenden Vergangenheit: es wird mehrmals schon in schriftlichen Quellen aus der Zeit des frühen Mittelalters erwähnt, weil hier ein landesfürstlicher Hof (ohne Zweifel mit einer Kirche) am Rande eines umfangreichen Waldes war, der als Jagdrevier diente. In einer der hiesigen landwirtschaftlichen Niederlassungen (Nr. 22) blieb zufällig bis in unsere Zeiten ohne grössere neuzeitliche Eingriffe ein grosses vorwiegend Fachwerkhaus erhalten. Das Objekt, welches ein bedeutendes geschütztes Denkmal ist, ging unlängst in das Eigentum des Institutes für Denkmalpflege von Mittelböhmen über. Der Eigentümer will den Bau nach Instandsetzungen der Öffentlichkeit zugänglich machen und darum vergab er auch seine bauhistorische Erforschung. Der Bau wurde bisher wegen seiner alten Raumkomposition gewertet, in der gegenüber dem hohen Wohnraum ein zweigeschossiger Kammerteil steht, aber mit der Erkenntnis seiner Bauentwicklung und unterschiedlichem Alter der einzelnen erhaltenen Teile hat sich bisher niemand ausführlicher beschäftigt. Die Erforschung bewies vor allem insgesamt die überraschende Wirklichkeit einer ziemlich umfangreichen jüngeren Instandsetzung (der Anbau eines Stübchens neben der Stube, Balkendekken über dem ganzen Objekt, Dachstuhl), durchgeführt um die Wende des 18. und 19. Jahrhunderts. Mit diesen Zimmermannszurichtungen hängt offenbar auch der Aufbau der erhaltenen gemauerten Küche zusammen, in das Vorzimmer ursprünglich geöffnet, gestützt von einer gemetzten Steinsäule. Jünger als diese Zu-

bereitung ist die gemauerte Stube des Altbauers mit selbständiger gewölbter Küche, deren Einbau den Abbau des Holzkammerteiles verursachte. Dieser erscheint als der älteste Bauteil, mit der vorausgesetzten Möglichkeit der Entstehung noch vor dem Dreissigjährigen Krieg.

Ein sehr wichtiger Teil des Hauses, die Wände des Teiles des Vorzimmers und des Wohnraumes sind jünger als der Kammerteil und älter als die erwähnte Überdeckung. Der Wohnraum hatte die Wandbalken im Innern ursprünglich ungekantet, gewölbt, mit weiss ausgefüllten Fugen. Zur Änderung kam es gerade beim Aufsetzen der jüngeren Decke - gleichzeitig ausgetauschte neue obere Balkenkränze waren schon gekantet und auch die Rundung auf den älteren unteren Balken wurde abgeschafft und die ganzen Wände wurden mit Dämmung aus Lehmestrich versehen.

Da in Böhmen noch immer kein Datieren von Bauholz mit der Dendrochronologiemethode fungiert, ist das zeitliche Einreihen der einzelnen Bauetappen gewissermassen bloss angenommen. Nicht immer eindeutig ist auch die Gegenüberstellung des Bauteiles der Erforschung mit der Bezeugung der schriftlichen Quellen. Mit Rücksicht auf die Bedeutung des Hauses werden die Erforschungen in der Zukunft weiter ergänzt (siehe archäologische Forschung, veröffentlicht weiter in diesem Sammelbuch). Man kann darum nicht nur neue Erkenntnisse, aber auch eine Rückbestätigung der gleichzeitigen Methodik und der vorausgesetzten Beschlüsse in Gegenüberstellung mit genaueren Methoden erwarten.